

УДК 821.111

ТЕМИ ЖІНОЧОЇ ЕМАНСИПАЦІЇ У ТВОРЧОСТІ Д.Г. ЛОУРЕНСА

Собецька Н.В., к. філол. н.,
доцент кафедри іноземних мов

Тернопільський національний економічний університет

У статті розглядається творчість англійського письменника Д.Г. Лоуренса у контексті феміністичного руху й сексуальної революції. Звернено увагу на майстерність змалювання жіночих персонажів письменником під впливом феміністичних, суспільних, культурно-історичних засад та особистих переконань Д.Г. Лоуренса.

Ключові слова: фантазійна орієнтація, сексуальна революція, жіночий персонаж, феміністичний рух, угруповання Блумсбері, жіноча емансипація.

В статье рассматривается творчество английского писателя Д.Г. Лоуренса в контексте феминистического движения и сексуальной революции. Обращено внимание на мастерство изображения женских персонажей под влиянием феминистических, общественных, культурно-исторических основ и личных убеждений Д.Г. Лоуренса.

Ключевые слова: фантазийная ориентация, сексуальная революция, женский персонаж, феминистическое движение, группа Блумсбери, феминистическая эмансипация.

Sobetska N.V. THE IDEAS OF FEMALE EMANCIPATION IN D.H. LAWRENCE'S NOVELS

The article demonstrates that creative work of English writer D.H. Lawrence deals with the feminist movement and sexual revolution. The author points out the affected depiction of female images by Lawrence penetrated with the influence of time, surroundings, designated with fashion, search and his own ambitions.

Key words: fantasy orientation, sexual revolution, female character, feminist movement, Bloomsbury group, female emancipation.

Постановка проблеми. Останні три десятиліття XIX ст., як і перші три десятиліття XX ст., стали добою зростання сексуальної свободи для представників обох статей. Особлива роль належала феміністичному руху, у програмі якого піднято лозунг сексуальної революції. Зміни ж кінця XIX ст. були важливим кроком вперед, адже завдяки ним жінки могли звернути увагу на значення власних еротичних потреб. З роками мінялася сутність і програма сексуальної революції, нерідко доходило й до контрверсійності.

Нас цікавитиме питання гендерної, сексуальної революції та жіночої емансипації, яке не могло не торкнутися літературного аспекту розвитку культури. Отож, вплив даних явищ на творчість Д.Г. Лоуренса та висвітлення жіночої емансипації у тогочасному маскулінному суспільстві і стало **метою** нашого короткого огляду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Цікавість до фемінності та маскулінності, гендерної рівності та сексуальної політики в освіті, літературі, засобах масової інформації має багатоаспектний характер та висвітлюється в значній кількості сучасних публікацій. Жодна феміністично-зорієнтована робота не обходиться без посилання на праці, які можна вважати класичними, зокрема на твори С. Вихор, Т. Говорун, Т. Голованової, І. Іванової, О. Кізь, Л. Кобелянської,

В. Кравець, Г. Лактіонової, О. Луценко, І. Мунтян, О. Остапчук, О. Петренко, Ю. Стребкова, П. Терзі, О. Цокур, С. де Боуар, К. Мілет, О. Забужко, С. Павличко та багатьох інших відомих авторів.

Ще у літературі вікторіанської доби можна добачити три різні реакції на сексуальну революцію, кожна з яких породила, за словами Кейт Мілет, окрему течію (мистецьку орієнтацію). Перша з них – реалістична, представники якої висловлювали свої позиції як у полеміках різного роду та наукових дослідженнях, так і у творах, романах і п'єсах. Друга реакція породила сентиментально-лицарську мистецьку орієнтацію, що закликала до витриманості й урочисто заявляла про свої добрі наміри, однак не пропонувала конкретних змін. По суті, її мета полягала в тому, щоб запобігти будь-яким змінам, проголосивши статус-кво задовільним і природним.

Третя течія, яку дослідниця виокремлює як фантазійну, майже цілком пов'язана із суто чоловічими поглядами. Вона часто відбивала несвідому, емоційну реакцію чоловіка на те, що йому видавалось жіночим злом, а саме: сексуальність [1, с. 213]. Поглядами цієї орієнтації у своїх творах частково керувався і Лоуренс, адже у повістях та оповіданнях останнього періоду його творчості він висміює жінку за неповноцінність, пасивність та неадекватність її сексуальності, хоч гомосексу-

альні відносини теж відштовхували та соромили письменника. Проте, хоч і в Лоуренса, і у фантазійників є велика схожість із давнім міфом про жіноче зло, можна помітити й щось нове: болюче самоусвідомлення. Побачивши, що в культурі вікторіанської доби є чимало такого, з чим не можна миритися далі, вікторіанці ще завзятіше, гіперболізовано, почали обстоювати давнє. Фантазійна орієнтація – найбільш двозначна з вищезгаданих. Перші дві мали своє усталене ставлення (за або проти сексуальної революції), а третя давала плутану відповідь, як і Лоуренс. Попри ескапізм та ухильність, характерні для творчості представників фантазійної орієнтації (бо здебільшого вони відмовлялися дивитися у вічі соціальним реаліям іще з більшою рішучістю, ніж представники лицарської, що ховалися за формулами), вони посприяли сексуальній революції, як і блумсберійці, «однією з основних потреб етики яких була потреба «самовідречення» від життя задля пізнання краси та творення шедеврів мистецтва» [2, с. 389]. Завдяки своїй улюбленій тактиці – втечі у несвідоме, у світ фантазій – вони визволили більше сексуальної енергії і висловили куди глибші сексуальні потяги, ніж їхні суперники. Через те вони висувалися в авангард сексуальної революції, у саме осереддя сексуальності, пропонуючи наполегливіше, ніж решта, хоч і вельми непослідовно, дати більше попуску в царині сексуальних звичаїв і «відхилень». Ця орієнтація також стала центром вияву гомосексуальних почуттів та прихильності до деяких інших практик, що заслуговують на назву статевих збочень. Хоча засоби, до яких удавалася фантазійна орієнтація, були ірраціональні, опосередковані, а часом навіть хибні, вона спромоглася на початковому, нерозвиненому рівні дослідити сексуальну політику. Натомість лицарська орієнтація, глибоко антиреволюційна та консервативна, була вкрай непродуктивна, – ніколи не ступила далі порожніх заяв. Саме реалісти та фантазійці спричинилися до сексуальної революції, як і Лоуренс, який одним із перших наважився на такі відверті створення жіночих персонажів та відстоювання певних позицій сексуальної революції.

Слід пам'ятати, що тільки в окремих представників кожної орієнтації можна добачити незмішані, чисті погляди на сексуальну революцію. Адже й творчість Лоуренса не є від початку до кінця одноманітною – ранні погляди письменника не зовсім співвідносяться із пізньою його творчістю. Тому дослідження

змін ідейного характеру, формування жіночих персонажів в історичну епоху революційних звершень під феміністичними гаслами й обумовило **актуальність** даного дискурсу. Реформатори часто боялися наслідків бодай найменшого послаблення сексуальної моралі; представники фантазійної орієнтації відчували водночас і страх, і втіху, і провину. Реформаторські романи були виповнені лицарськими почуваннями, траплялися навіть оптимістичні запевнення, що зображені неподобства – явища поодинокі чи виняткові, і виправити становище можна самою любов'ю.

Лоуренс перебував у гущі подій свого часу, був одним із письменників, творчість якого викликала більше критики, аніж схвалення, і нашим завданням є запрезентувати характерну реакцію цього митця пера на сексуальну революцію, бо огляд та оцінка всієї його творчості є предметом іншого, самостійного дослідження. Загалом, письменники-чоловіки реагували на сексуальну революцію або з галантним завзяттям, або з підозрілою двозначністю. Пам'ятаймо, що та доба дає нам ще й куди вартіснішу інформацію: ми бачимо перший вислів власне жіночих поглядів на сексуальну революцію. Сексуальна революція пробуджує їхні справжні жіночі почуття, які відображаються в красному письмі, згадаймо творчість Бронте чи Вулф. Адже літературно-критичні погляди Вірджинії Вулф склалися під впливом філософських та естетичних принципів угруповання Блумсбері, як і у творчості вищезгаданого Лоуренса. Творчість сестер Бронте насичена пафосом протесту проти соціальної несправедливості та місця жінки у буржуазному суспільстві. Критика існуючих правил овіяна в їхній творчості духом бунту та непокори, який втілений в образах героїв, що не бажають миритися із законами буржуазного світу. І саме цей дух протесту та активної протидії складає сильну сторону творів Бронте¹.

Міл та Енгельс розглядали сексуальну революцію на теоретичному й раціональному рівнях, Гарді, Вулф, Бронте та ін. змалювали її в художній прозі – з меншою об'єктивністю, зате з більшим інформаційним багатством, розповівши про пов'язані з нею конфлікти та пробуджені нею почуття.

¹ Детальніше див. про образ жінки в англійській літературі в другому розділі дисертації І.О. Стешин [Стешин І.О. Художнє втілення феміністичної ідеї в найновішій британській і українській прозі (А. Картер, О. Забужко): дис. ... канд. філол. наук. Тернопіль, 2002. 189 с.]

Є певна логіка в тому, що після тривалого періоду сексуальних репресій, коли сексуальна енергія зрештою набула способів визволення і її нагромаджений динамізм знайшов шляхи витоку, ця енергія подалася на манівці, обернувшись неврозами, збоченнями та іншими антисоціальними формами сексуальності. Цей аспект можна зустріти у творчості О. Вайлда. Револьюційна енергія його утвердження гомосексуалізму, за який згодом самі обставини змусили автора стати мучеником, пройти через суд та ув'язнення, безпосередньо в творчості письменника обернулася на реакційну фантазію, що й далі виставляє фатальну жінку жінконенависного міфу, жіноче зло. Саме особиста потреба змусила Вайлда оперувати символами й відмовитися від зображення реальних жінок серед обставин, що сформували їх під впливом традицій та виховання і від яких ці жінки прагнуть визволитися. Вайлд порушив куди сильніше патріархальне табу, і кара була негайна і страшна.

Сексуальна революція позначилася й на доробку Лоуренса. Як же співвідноситься його творчість і життєва позиція з таким соціальним та феміністичним явищем, як сексуальна революція? Вже неодноразово говорилося про життєвий і творчий шлях письменника, але ми намагатимемося розкрити питання сприйняття Лоуренсом-письменником сексуальної політики як такої.

Отож, найбільш актуальними для письменника виявилися теми жіночої емансипації та складності доль молодого покоління, які пронизують його твори 20-х років – про це свідчать його листи: *Я не можу писати лише про те, що мене глибоко хвилює, а в даний момент – стосунки чоловіка та жінки. Зрештою, в цьому – у становленні нових чи перебудові старих відносин між чоловіком та жінкою – і полягає основна проблема сьогодення* (Д.Г. Лоуренс. Із листів Едварду, юристу) [цит. за 3, с. 244].

Практично в кожному романі зрілого Лоуренса є автоперсонаж. Істотним є факт, що у «Коханцеві леді Чатерлей» погляди романіста втілює не знаний аристократ, не вибраний інтелігент, а людина нижчого соціального становища, що не соромиться перетворити власний простонародний вислів у засіб соціального захисту. Адже, приставши до середнього класу (соціальне походження письменника змішане: мати – інтелігент, вчителька, батько – шахтар), Лоуренс все ж писав про т. зв. «маленьких людей». Розумна та приваблива Коні Чатерлей, уроджена Рід – також

дитя зламу століть. І для Лоуренса надзвичайно важливо переломити в призмі її сприйняття світу та навколишнього середовища сприйняття молодої англійської жінки із «середнього класу».

У «Коханці леді Чатерлей», як і в усьому останньому періоді своєї творчості, Лоуренс використовує слова «сексуальний» та «фалічний» як однозначні, тож звеличення сексуальної пристрасності й надало книжці такої великої слави та схвилювало тогочасних критиків й прирекло її на цензурну заборону. Наголошуючи, що місія Мелорза – шляхетне й доконечне завдання визволити сексуальні взаємини з-під влади хибних заборон, засудити літературу, що змальовує їх хтивими і святенницькими евфемізмами, Лоуренс насправді ревно обстоює зовсім інше – «фалічну свідомість». Ідеться не так про «воскресіння тіла», «природне кохання» чи інші гасла, під якими був розрекламований роман, як про перетворення чоловічої зверхності на містичну релігію, світову, а може, навіть інституціалізовану. Це сексуальна політика у своєму наймогутнішому вияві, тому Лоуренс – її виразник у художньому слові – найталановитіший і найзавзятіший політик у царині міжстатевих відносин даного періоду. Ще більшу витонченість погляди Лоуренса набувають тому, що їх передано через жіночу свідомість. Не дивно, що Сімона де Бовуар влучно помітила, що Лоуренс усе життя писав «путівники для жінок» [4, с. 209]. Коли розглянемо твір детальніше, побачимо, що сцени сексуальних взаємин у романі зображені відповідно до сформульованого Зігмундом Фройдом принципу «жінка пасивна, чоловік активний». Лоуренс знав твори Фройда неглибоко, і то не з першоджерел, але, здається, був добре ознайомлений із теоріями жіночої пасивності та чоловічої активності й, безперечно, вважав їх за дуже зручні.

Сексуальна революція зробила дуже багато для визволення жіночої сексуальності. Лоуренс, як незвичайно вправний політик, додав у цьому дві можливості: або революція надасть жінкам самостійності та незалежності, що була йому і страшна, і ненависна, або ж нею можна так маніпулювати, щоб створити нову залежність та підпорядкування, іншу форму згоди з чоловічим проводом та привілеями. Отакі уявлення в руках англійського письменника могли стати чудовим знаряддям удосконаленого поневолення жінки.

Лоуренс палко вірив у міф про природу, згідно з велінням якої жіноча особистість

вроджена, тож навіть почуття сорому – не наслідок виховання, а успадкована риса. Роман «Коханець леді Чатерлей» – це програма як соціального, так і сексуального спасіння. У той час Лоуренс ще гадки не мав, що сексуальна революція, змінюючи настрої суспільства й навіть структуру психіки, є безперечним елементом будь-яких радикальних соціальних змін. За словами Кейт Мілет, його рецепт – це суміш Моріса та Фройда: треба позбутися цієї машинерії й повернути індустріальну Англію в часи, дуже близькі до середньовіччя [1, с. 388]. Цього можна досягти, повернувшись до давніх ролей, властивих кожній статі. Сучасний чоловік нікчемний, сучасна жінка – пропаще створіння (в цих обох трагедіях причина й наслідок можуть мінятися місцями), а світ стане таким як слід тільки тоді, коли чоловік відновить своє панування над жінкою, утвердивши ту цілковиту психологічну та чуттєву зверхність, що тільки й може забезпечити жінці реалізацію її природи. Лоуренс, до речі, ніколи не вживає в романі слово жінка, не додавши до нього прикметників «таємнича» або «дивна»: напевне, аби переконати читача, що жінка – темне доісторичне створіння, покірне прадавнім інстинктам.

Тобто, підводячи межу, слід сказати, що героїні Лоуренса, Коні, треба позбутися самої себе, свого «Я», волі, індивідуальності – всього, що з'явилося у жінки нещодавно, викликавши у приголомшеного Лоуренса глибоку неприязнь. Він гадав, що його місія – викоренити ті атрибути. Критики часто доходять хибного висновку, гадаючи, ніби письменник радив обом статям припинити утверджувати в запеклій боротьбі свою дрібну, егоїстичну волю. Ця думка аж ніяк не має слушності. Мелорз і решта Лоуренсових героїв невпинно утверджують свою волю над жінками та дрібнішим людом, їхня місія – керувати. Лоуренс і гадки не мав, що чоловіки коли-небудь припинять бути панівними індивідуалістами. Тільки жінка повинна опиратися прагненню бути собою. Констанс Чатерлей (Коні), була друкаркою та поміницею свого чоловіка й припинила служити тому негідному панові тільки тоді, коли стала ученицею Мелорза й дружиною фермера. Йї ніколи не давали змоги самостійно обирати собі роботу, і навіть думку про це Лоуренс уважав би за непристойність. У подібні слуги Мелорз має безмежну впевненість і виразну ідентичність; проти нього леді Чатерлей постає як нерішучий самозванець.

Романи XVII – XIX ст. часто зображували, як шляхетний джентльмен удається до експлуаторських статевих взаємин зі служницями. Лоуренс начебто розвернув цей класовий зв'язок, поєднавши леді зі служником, і, як стверджувано, його книжка виповнена переконливого демократизму, доводячи, що класова система – «анахронізм». Проте Мелорз, природжений джентльмен, отже, вищий за лорда Чатерлея, такий самий великий сноб, як і Коні, у своїх проповідях висловлює власну Лоуренсову неприязнь до пролетаріату, від надр якого письменника врятували його незвичайні здібності. Мелорз теж зневажає свій власний клас. Коханці не так заместили прірву між класами, як оминули її, піднісшись до аристократії, начебто основаної скоріше на сексуальному динамізмові, ніж на заможності й становищі.

Попри всі звертання до традиційного політичного фашизму, властиві середній та пізній творчості Лоуренса, саме сексуальна політика найдужче приваблювала його увагу і як основа звеличення Я, і як перехід до інших форм цього звеличення. «Коханець леді Чатерлей» – твір, близький до любовного роману такою мірою, наскільки спромігся підступити до нього Лоуренс. Водночас, це немов розпачливий крик поразки, а то й каяття в чоловіка, що замірявся на більше, а мусив задовольнитися тим, що йому дісталось. Проте як підручник із тактики міжстатевих взаємин, створений у добу реакції в сексуальній політиці, цей роман аж ніяк не можна назвати невдачею. Нам не раз доводилося чути, що Лоуренс реабілітував свого батька й чоловіків, належних до його соціального стану, створивши Мелорза та подібні до нього образи. На жаль, це не так. Мелорз, як зауважив один критик, «насправді замаскований джентльмен» [5, с. 31], і, якщо портрет zdeгравованого пияка в романі «Сини й коханці» жорстокий, то тут усе ж менше жорстокості, ніж у перетворенні цієї жертви індустріального насильства на пересиченого сексуального супермена, що є занадто великим снобом, аби належати чи то до робітництва, чи то до середнього класу. Пізній Лоуренсів герой – це, безперечно, його власна фантазія про батька, якого йому хотілося б мати. Так само й леді Чатерлей – прикрашений варіант його рідної матері. Як і його власна дружина, Фріда фон Ріхтгофен, це справжня леді, а не ота розчарована жіночка із шахтарського селища з порепаними червоними руками, яка боїться, що її одяг надто пошарпаний, аби з'явитися у ньо-

му в Лінкольнському кафедральному соборі. Роман «Сини й коханці» зображує Лоуренсових батьків без особливого блиску. Усі романи пізньої творчості – це відтворення шлюбу його батьків, а також його власного, змодельованого за батьківським, проте цьому шлюбові властивий куди більший ступінь соціальної рухливості. Адже, судячи з творів письменника, свій шлях, можливо, частково навіваний матір'ю, Лоуренс бачив, як покликання піднятися над середовищем свого походження й вийти за його межі.

У середньому періоді творчості він зосередив свою увагу на капіталістичному середньому класі, а в останні роки життя боронив примітивні суспільства, де із втіхою спостерігав, що чоловіча зверхність – не просто соціальний феномен, надто пом'якшений класовим антагонізмом, а всеохопний релігійний культ. В образі Урсули в романі «Веселка» Лоуренс зображує нову жінку. Урсула Бренгвен мала реалізувати честолюбні прагнення своїх предків, бо, відколи продовжувався рід Бренгвенів, чоловіки дивилися назад, на ниви, родючу землю, а жінки линули поглядом уперед, до навчання і до міст. І саме Урсула дійшла до обіцяної землі бренгвенських жінок, вийшовши за межі їхнього вузького традиційного світу, вона дістала роботу, подалася до університету: *She was perfectly sure of herself, perfectly strong, stronger than all the world...* [6, с. 419] – *Вона була повністю впевнена у собі, дійсно сильна, сильніша понад усе в світі* (переклад наш – Н. С.). Для неї жіноча свобода означала щось реальне й глибоке. Вона, можливо, відчувала, що десь у чомусь не вільна, та їй хотілося бути вільною. Її душа повставала, адже вона розуміла, що визволившись, вона щось здобуде. Залишивши дім і заробляючи собі на прожиток, вона зробила твердий і рішучий крок до визволення.

Попри всю надмірну шанобу письменника до материнських постатей – а фактично, саме через неї, – нова жінка в особі Урсули Лоуренсові була майже нестерпна: *It was like deference to her, and made her feel as if she represented before him all the grace and flower of humanity... She was Woman, she was the whole of Woman in the human order* [6, с. 412]. – *Це було повагою до неї і змушувало її відчувати, ніби вона втілює в його очах всю вишуканість і цвіт людства. Вона була Жінкою, вона була усім Жіночним з людського роду* (переклад наш – Н. С.). Як видно із твору, для автора притаманне надмірне, майже інфантильне бажання

зректися геть усього задля матріархальних постатей минувшини. Його немов полонили їхні плідність, утихомиреність, магічний зв'язок із землею та місяцем. Та коли створіння, обдароване такою страхітливою маною, вступає у вузьку і, на Лоуренсову думку, суто чоловічу сферу інтелекту й громадської діяльності, письменника, здається, проймає справжній страх. Якщо Урсула володіє такими таємничими жіночими силами, то Лоуренс немов передчуває, що чоловікам тоді лишиться небагато місця. Він переможений у своїй власній царині й розбитий у жіночій. На нашу думку, більшість аспектів Лоуренсової сексуальної політики можна пояснити саме цим варіантом жіночої емансипації; чимало тем і концепцій його пізнішої творчості є реакцією саме на нього.

Звернімо увагу, що Лоуренс почав свою творчість у розпалі жіночих рухів і став боронитися від них. У своїх подальших романах автор розроблятиме тему чоловічих союзів, що набиратимуть дедалі виразнішого політичного характеру, відкидатиме жінок і мститиметься їм за ті труднощі, з якими зіткнувся Лоуренсів чоловік, намагаючись підпорядкувати їх собі. Письменник відвертатиметься від жіночих вимог мати суспільне визнання, розвивати власну особистість і з усе дужчим завзяттям ревно обстоюватиме чоловічі привілеї в царині офіційної політики, мистецтва та громадської діяльності. Лоуренс повернувся спиною до кохання. Відтепер він марить лише владою – спершу над жінками, а потім над нікчемними чоловіками, що чітко розкривається у «The Plumed Serpent».

Висновки. Отже, оскільки стан, який названо патріархальним устроєм, існував так довго і мав такий універсальний успіх, то, на думку письменника, замало підстав сподіватися на якісь кращі зміни. Але життя їх дало, зміни настали. Принаймні почалися, і, не спроможні бути не зауваженими спостережливим митцем, викликали його неспокій. Лоуренс абсолютно правильно передбачив майбутні радикальні перетворення глобального масштабу та певні негативні наслідки сексуальної революції. Адже зникають традиційні сексуальні заборони і табу, в першу чергу ті, що становлять найбільшу загрозу для патріархального моногамного шлюбу, розвивається гомосексуалізм, зростають «незаконна» народжуваність, дошлюбні, позашлюбні стосунки, а також статеві контакти у підлітковому віці. Прогресує стандарт

вседозволеності та сексуальної свободи. Ліквідується поділ ролей між статями, а повна економічна незалежність жінки підриває авторитет та фінансову організацію шлюбу, на зміну шлюбіві приходить добровільний союз. Проте основою сексуальної революції було вивільнення жінки від рабства, що їй дало змогу брати участь не лише у народженні та вихованні дітей, а й у розвитку суспільного, політичного, культурного та морального життя народу. А цього не хотів зауважити Лоуренс.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Мілет К. Сексуальна політика. К.:Основи, 1998. 619 с.
2. Аникин Г.В., Михальская Н.П. История английской литературы. Москва: Высшая школа, 1975. 528 с.
3. Кон И. С точки зрения сексологии. Иностранная литература. 1991. № 6. С. 237–246.
4. De Beavoir Simone. The Second Sex. New York: Knopf, 1953. 387 p.
5. Humm M. Słownik teorii feminizmu / z ang.przelozyli B. Uminska. Warszawa: Semper, 1993. 267 s.
6. Lawrence D.H. Sons and Lovers Harmonds worth, Middlesex, England. 1977. 420 p.